

ผลงานสำคัญของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3

ทิวากร แยม้จังหวัด*
 ดลวานะ ตาเยะ**

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับผลงานอันโดดเด่นของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 แห่งราชวงศ์อุมัยยะฮ์ในอันดาลุส ซึ่งได้สร้างไว้ในสมัยการปกครองของท่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงชีวประวัติคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 และเพื่อศึกษาค้นคว้าถึงผลงานอันโดดเด่นของท่าน ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และบทบาทของบุคคล ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร เพื่อเป็นการนำเสนอข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ ผลจากการวิจัยพบว่าผลงานที่โดดเด่นของท่านมีดังนี้ 1.ปราบจลาจลผู้ก่อการกบฏและก่อความวุ่นวาย 2. สร้างมหานครอัลซฮะฮุรออุ 3. ขยายมัสยิดคอร์โดวา 4. พัฒนางานด้านวิชาการและปฏิรูปการศึกษา 5. การพัฒนาอาณาจักรอันดาลุสให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ

Abstract

The researcher presents the study about personal history of Caliph Abdurrahman III and his role during the Umayyad Dynasty and what happened to it in Andalusia during his period, and also his important works. The researcher has used practical analysis so as to present the fact information about the study. In his research, he has reached to the following results: his wars against deserters from his dynasty, construction of city of Zahra, expansion of Cordoba masjid, development of education and its curriculum, and development of the dynasty in different dimensions.

บทนำ

การศึกษาชีวประวัติของชนรุ่นก่อน นับเป็นความสำคัญอย่างมากเพราะจะทำให้เราารู้ถึงการทุ่มเทเสียสละของพวกเขาในการปกป้องรักษาศาสนาอิสลามจนกระทั่งมาถึงพวกเขาอย่างสง่างาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์ที่ถูกบิดเบือนหรือถูกตัดทอนจากศัตรูอิสลาม ก็ย่อมมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้นที่เราในฐานะมุสลิมซึ่งเป็นตัวแทนของอัลลอฮ์และเป็นทายาทของท่านรอซูลุลลอฮ์ ﷺ ต้องลุกขึ้นมาปกป้อง เป็นที่น่ายินดีที่นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่โดยเฉพาะชาวตะวันตกมักนำเสนอในตำราทั่วไปว่าอารยธรรมตะวันตกนั้นก่อกำเนิดมาจากผลงานของชาวกรีกและชาวโรมันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งๆ ที่การประดิษฐ์คิดค้น การสรรค์สร้างงานศิลปะ นวัตกรรมใหม่ๆ เมื่อครั้งอดีตกาลนั้น มุสลิมมีบทบาทอย่างโดดเด่นควรค่าแก่การสรรเสริญยกย่องและนำมาศึกษาเรียนรู้ โดยเฉพาะมุสลิมในอาณาจักรอันดาลุสมีบทบาทสำคัญมากจนเป็นที่ยอมรับของซีกโลกตะวันตก สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการชำระประวัติศาสตร์บางช่วงบางตอนและแก้ไขข้อบิดเบือนบางประการ เพื่อให้ลูกหลานมุสลิมมีความภาคภูมิใจต่อบรรพบุรุษผู้ที่ได้ร่วมกันสรรค์สร้างผลงาน

* นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

** Ph.D.(สังคมศาสตร์และอารยธรรมอิสลาม) อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์และอารยธรรมอิสลามและคณบดี

อันทรงคุณค่าเอาไว้ หลังจากที่มุสลิมจำนวนไม่น้อยเลยที่หลงประเด็นกลับไปชื่นชม ปลายปลั้ม ต่อนักคิด นักประดิษฐ์คิดค้น นักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตกมาเป็นเวลานาน ให้หันหน้ามาเข้าใจประวัติศาสตร์ และภาคภูมิใจต่อบรรพบุรุษผู้สมควรแก่การยกย่องของตนเอง

มุสลิมในวันนี้ตกอยู่ในสภาพเดียวกันทั่วโลกมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความหวาดกลัว ขาดความมั่นใจ ความภาคภูมิใจต่อความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษได้ลดน้อยจางหาย เราทุกคนต่างตะเกียกตะกายเพื่อหาหนทางในการทวงความยิ่งใหญ่ของอิสลามคืน และแนวทางในการแสวงหาทางออกมันจะต้องเป็นทางออกที่มาจากหลักธรรมคำสอน ซึ่งต้องไม่เป็นคำสอนที่ขัดแย้งไปนรกอันน่าสะพรึงกลัว และไม่ใช่ว่าคำสอนที่ปลอมประโลมด้วยสวรรค์อันบรมสุข แต่มันจะต้องเป็นคำสอนที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความหวัง เต็มพลังให้แก่ชีวิตที่กำลังสิ้นหวัง มาช่วยเติมความอบอุ่นให้แก่วิญญาณที่กำลังหนาวเหน็บ ให้ความชุ่มชื้นแก่ชีวิตที่เหี่ยวแห้งอ่อนล้า

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยคิดว่าบทบาทของราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสซึ่งมีผลงานเป็นที่ประจักษ์และทำให้ทั่วโลกยอมรับมาแล้ว โดยเฉพาะยุคการปกครองของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรนี้ ท่านเป็นผู้สถาปนาอารยธรรม ฟันฟูศิลปวิทยาการ ทำนุบำรุง ซ่อมแซมบูรณาการ ประดับประดาบ้านเมืองจนกระทั่งนครคอร์โดวาที่มีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านก่อนเมืองหลวงใหญ่ๆ ของยุโรปเป็นหลายร้อยปี จากผลงานอันโดดเด่นทรงคุณค่าและเป็นผู้สร้างคุณูปการอันยิ่งใหญ่ให้แก่โลกมุสลิมของท่าน จึงเป็นอีกตอนหนึ่งของประวัติศาสตร์หรือบทเรียนที่ควรค่าแก่มุสลิมในยุคปัจจุบันต้องศึกษาเรียนรู้

ชีวประวัติโดยสังเขปของอับดุลเราะฮ์มานที่ 3

อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เกิดในเดือนรอมฎอน ปี ฮ.ศ.277 (ค.ศ.891) บิดาของท่านคือ มุฮัมมัด บิน อับดุลลอฮ์ มารดาของท่านได้รับการขนานนามว่า “อุมม วัลดี” บิดาของอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ถูกมุตรีฟ (Mutarrif) ลอบสังหาร เพราะเกรงว่าอำนาจการปกครองของอับดุลลอฮ์จะตกไปอยู่ในกำมือของมุฮัมมัด บิดาของอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ขณะที่บิดาของท่านเสียชีวิตท่านมีอายุเพียง 21 วัน การเสียชีวิตของมุฮัมมัดได้ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึกของอับดุลลอฮ์ เนื่องจากอับดุลเราะฮ์มานขาดบิดาอับดุลลอฮ์จึงซบเลี้ยงปกป้องและอบรมท่านเสมือนบุตรของตนเอง อับดุลเราะฮ์มานใช้ชีวิตอยู่ในวังกับคุณปู่ของท่าน โดยได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคุณปู่เป็นอย่างดียิ่งกว่าบรรดาลูกของท่านเสียอีก อับดุลเราะฮ์มานได้รับการศึกษาที่ดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาปรัชญา เมื่อท่านย่างเข้าสู่วัยหนุ่มท่านได้รับความไว้วางใจจากคุณปู่ของท่านให้เป็นประธานในพิธีเปิดมัจญลิสต่างๆ ตลอดจนวันสำคัญๆ ของชาติ พร้อมกับแต่งตั้งให้เป็นแม่ทัพหลังจากปู่ของท่านเสียชีวิตเมื่อเดือนเราะบีอุลเอววัล ฮ.ศ.300 (ค.ศ.912) บรรดาขุนนางราชสำนักได้มีการประชุม และได้ลงมติแต่งตั้งอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ให้ดำรงตำแหน่งเป็นอะมีร์คนใหม่แทนคุณปู่ของท่าน การแต่งตั้งครั้งนี้ได้รับมติเป็นเอกฉันท์ และถูกป่าวประกาศไปยังเมืองต่างๆ ของอันดาลุส หลังจากนั้นบรรดาผู้นำของเมืองต่างๆ ได้ให้คำสัตยาบันแก่อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 (มะหฺยุดดีน ะฮฺยยะฮฺยา, 2548 :49-50)

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เป็นผู้ปกครองราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสลำดับที่ 8 โดยได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งขณะอายุได้ 21 ปี ปกครองอาณาจักรประมาณ 50 ปี 6 เดือน (Ibn Kathir, 1996:11/285) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 912-961 หรือ ฮ.ศ. 300-350

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้สิ้นพระชนม์ในเดือนรอมฎอน ปี ฮ.ศ.350 (al-Dhahabi, 1998:8/269) ตรงกับวันที่ 16 ตุลาคม ค.ศ. 961 รวมมีอายุประมาณ 71 ปี (มะหฺยุดดีน ะฮฺยยะฮฺยา, 2548 :49)

ชื่อ-สกุล

อับดุลเราะฮ์มาน บิน มุฮัมมัด บิน อับดุลลอฮ์ บิน มุฮัมมัด บิน อับดุลเราะฮ์มาน บิน อัลหะกัม บิน อิซาม บิน อัลดาคิล อับดุลเราะฮ์มาน สุลฏอนอันดาลุส ได้รับการขนานนามว่า "อะมีรุลมุอิมีนีน" อัลดาศิรริ ดินิลลาฮ์ อับดุลมุอริฟ อัลอะมาวี ยัลมัรวานี (al- Dhahabi,1998:8/265)

ผลงานสำคัญของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3

นับว่าอาณาจักรอันดาลุสมีความเจริญสูงสุดในยุคสมัยของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 โดยที่ท่านได้ปฏิรูปฟื้นฟู ทำนุบำรุงด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม เศรษฐกิจ สังคม การโยธาอาคาร สถาปัตยกรรม การเมือง การปกครอง การทหาร วรรณกรรม ศิลปวิทยาการและด้านการศึกษา ด้วยกับคุณลักษณะอันโดดเด่นของท่านที่มีความยุติธรรม กล่าวหาญเด็ดเดี่ยว พุ่มเทเสี่ยสละ จนกระทั่งสามารถปราบปรามความวุ่นวายที่ปกคลุมอาณาจักรนี้มาเป็นเวลาช้านาน ในที่สุดท่านคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 สามารถนำความสงบสุข ความสันติภาพและสถาปนาอาณาจักรอันดาลุสก้าวไปสู่จุดสูงสุดของหน้าประวัติศาสตร์

ในสมัยของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 รายได้ของอาณาจักรมีมูลค่ามากกว่า 12 ล้านดีนาร์ต่อปี โดยที่ท่านได้ใช้จ่ายรายได้ของรัฐไปในการทำนุบำรุง พัฒนากิจการบ้านเมือง และมีได้ใช้ไปในหนทางที่เปล่าประโยชน์แต่ประการใด (สายสัมพันธ์ , 2524 : 121) ผลงานในการปฏิรูป พัฒนากิจการบ้านเมืองอันโดดเด่นและสำคัญของท่านคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ผู้วิจัยพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ปราบปรามผู้ก่อการกบฏและก่อความวุ่นวาย

เมื่อครั้งที่ท่านคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้ปกครองอาณาจักรอันดาลุส ก็ได้เกิดเหตุการณ์วุ่นวายและแตกแยกขึ้น พวกกบฏได้เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่สมัยคอลีฟะฮ์อับดุลลอฮ์ คุณปู่ของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 จนทำให้รัฐบาลแห่งนครคอร์โดวา มีอำนาจเฉพาะแต่ภายในเมืองหลวงเท่านั้น การกบฏได้ดำเนินไปเป็นระยะเวลา 30 ปี จนกระทั่งประชาชนคิดไปว่าระบบการปกครองของชาวอาหรับในอันดาลุสจะสลายตัวลง กลุ่มกบฏที่ร้ายแรงที่สุดในสมัยคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้แก่กบฏอุมร์ อิบนิฮ์ฟซูน ซึ่งได้รวบรวมกำลังพลจากพวกอันธพาลและพวกจรจัดในปลายยุคสมัยของคอลีฟะฮ์มุฮัมมัด ผู้ปกครองคนที่ 5 แห่งอาณาจักรอันดาลุส และเดินทางไปตั้งค่ายอยู่ ณ ภูเขา มาลากา และป้อมบิซเตอร์ ซึ่งเป็นป้อมปราการที่แข็งแรงที่สุดของอันดาลุส อุมร์กับพวกได้ก่อวุ่นวายและก่อความไม่สงบอยู่ตลอดเวลาในสมัยของคอลีฟะฮ์อับดุลลอฮ์ เมื่อมาถึงสมัยคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ท่านต้องการจะปราบปรามพวกกบฏอุมร์อย่างเฉียบขาด จึงได้ยกกองทัพไปปิดล้อม เมื่อกบฏอุมร์ตกอยู่ในสภาวะคับขันเขาจึงคิดละทิ้งศาสนาอิสลามแล้วไปยึดศาสนาอื่นโดยหวังความช่วยเหลือจากคริสเตียน แต่ต้องประสบกับความล้มเหลวเพราะไม่มีผู้ใดให้การช่วยเหลือแก่เขา ในที่สุดคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 สามารถยึดครองป้อมบิซเตอร์ได้ในปี ฮ.ศ.325 หรือ ค.ศ. 927 ส่งผลให้กบฏอุมร์ อิบนิฮ์ฟซูน ยุติลง (สายสัมพันธ์ , 2524 : 116-117)

การเข้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำสูงสุดแห่งอาณาจักรอันดาลุสของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ท่านสามารถคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นในยุควิกฤตที่ยืดเยื้อมาอย่างช้านานถึง 60 ปี เนื่องจาก คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เป็นผู้นำที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม ท่านจึงสามารถยุติวิกฤตต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ด้วยเวลาอันสั้น แม้ในสมัยของท่านอาณาจักรอันดาลุสจะถูกข้าศึกถูกรานหลายครั้งหลายคราแต่ คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ก็ประสบชัยชนะทุกครั้งไป ทั้งนี้เพราะความเข้มแข็งของกำลังพล กอปรกับความอ่อนแอของศัตรูคู่อริในยุคสมัยนี้ราชวงศ์ฟาติมียะฮ์ (Fatimiyah) ที่นับถือลัทธิชีอะฮ์ (Shiah) ได้พยายามแผ่แค้นวงศ์

ชีอะฮ์ไปยังอันดาลุส ต่อมาก็ถือกำเนิดผู้นำของชีอะฮ์คนหนึ่งในอันดาลุสที่เรียกตนเองว่า "อิมามมะฮ์ดี" แต่ คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 สามารถดับไฟแห่งการก่อกบฏในครั้งนี้ได้อย่างน่าชมเชย หลังจากนั้น คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ซึ่งก่อนหน้านั้นใช้สมญานามว่า "อะมีร์" ได้ขนานนามตัวเองว่า "คอลีฟะฮ์" เพื่อต้องการยุติการครอบงำของแนวคิดชีอะฮ์ที่ได้ป่าวประกาศว่าผู้นำของประชาชาติมุสลิมต้องมีคนเดียว และต้องมาจากครอบครัวของท่านศาสดามุฮัมมัด (ขอความจำเริญและความสันติจงมีแด่ท่าน) ซึ่งในอดีตนั้นไม่มีผู้นำท่านใดของอันดาลุสที่เรียกตัวเองว่า "คอลีฟะฮ์" ท่านจึงถือว่าเป็นผู้นำคนแรกของอันดาลุสที่ใช้สมญานามดังกล่าว (อิบราฮีม ฌร็กร็กร็ชาเขต, 2546 : 84)

ประมาณ 27 ปี ที่อับดุลเราะฮ์มานได้บากบั่นเผชิญกับการรุกรานและการสู้รบที่มีเหนือดินแดนอันดาลุส เพื่อนำเสถียรภาพและความสงบสุขมาสู่ชาติบ้านเมือง ซึ่งปรากฏว่าท่านไม่เคยประสบกับความพราชัยเลย ในสมัยดังกล่าวอิทธิพล ของชาวคริสเตียนที่ลือเลื่องและนาวาร์เรเกิดอ่อนแอลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้กรีธาทัพทำสงครามกับผู้นำคริสเตียนในปี ค.ศ. 920 และ 924 หลังจากนั้นนักษัตริย์คริสเตียนของทั้งสอง (ลือเลื่องและนาวาร์เร) ไม่อาจหาญที่จะรุกรานดินแดนครอบครองของมุสลิมต่อไป

เคล็ดลับแห่งความสำเร็จของอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ในด้านการทหารนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถและความว่องไวในการจัดทัพ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารรับจ้าง (Arab: Murtaziqah) ที่เป็นชาวสลาฟ (Saqalibah) เชื้อสายเยอรมัน เดิมเคยเป็นเชลยศึกที่ถูกกวาดซื้อและนำไปยังอันดาลุส เป็นที่กล่าวขานกันว่าอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เป็นผู้นำที่เข้มแข็งและเกรียงไกร จนกระทั่งบรรดากษัตริย์ของลือเลื่อง นาวาร์เร คาสไทล์ (Castile) และบาร์เซโลนา (Barcelona) ต้องยอมสยบให้กับท่าน และป้อมปราการของคริสเตียนจำนวนมากได้ตกอยู่ในเงื้อมมือของมุสลิม พวกเขาเหล่านี้อยู่ภายใต้การคุ้มครองของราชวงศ์อิสลามแห่งอันดาลุส โดยต้องจ่ายภาษีญะฮะฮ์ (ภาษีคุ้มครอง) ให้แก่ราชวงศ์อุมัยยะฮ์ทุกๆ ปี (มะฮฺยูดีน ะหะยียะฮฺยา, 2548:44-45)

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานได้ปราบปรามการวางแผนร้ายและการลุกขึ้นต่อสู้อย่างชาญฉลาด เขาแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักปกครองที่มีความสามารถในการบริหารรัฐมุสลิมโดยได้จัดระบบกฎหมายและความยุติธรรมเสียใหม่ (อับดุลรอฮ์ฟ , 2549: 82) คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 มีจุดเด่นเพียงพร้อมทั้งสองด้าน ช่วงแรกของการปกครองท่านได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งเพื่อปราบปรามศัตรูทั้งภายนอกและภายใน ช่วงที่สองท่านได้เน้นเกี่ยวกับการฟื้นฟูทางวัตถุและศิลปวิทยาการ นักประวัติศาสตร์มีทัศนะว่า อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เป็นคอลีฟะฮ์ที่มีลักษณะของความเป็นผู้นำสูง และยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาผู้นำของบิอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุส แสตนเลย์ เลน พูล (Stanley Lane Poole) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของท่านว่า ท่านคือผู้นำที่ยิ่งใหญ่ ถือกำเนิดในสภาวะการณ์ที่เหมาะสม เพื่อคุ้มครองราชวงศ์อิสลามแห่งอันดาลุสให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ การมาของท่านได้นำความสงบสุข และความเจริญรุ่งเรืองมายังแผ่นดินอันดาลุส ตลอดช่วง 27 ปี ในการบริหารแผ่นดินอันดาลุส ปรากฏว่าท่านไม่เคยพราชัยให้กับใครเลย นี่คือนิสัยลักษณะอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่าท่านคือผู้นำที่มีความสามารถ และปราดเปรื่องในการจัดการและบริหารกองทัพ (มะฮฺยูดีน ะหะยียะฮฺยา, 548:50-51)

2. สร้างมหานครอ็ซซะรอฮ์ (Madinah al Zahra)

ในปี ค.ศ. 936 (ฮ.ศ. 325) คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้เลือกสถานที่ทางตอนใต้ของกรุงคอร์โดวา เพื่อก่อสร้างนครแห่งใหม่อยู่ภายใต้การดูแลของบุตรชายอะมีร์อัลหะกัม โดยมีมุสลิมะฮ์ บิน อับดุลลอฮ์ เป็นวิศวกรออกแบบควบคุมดูแลรายละเอียดทั้งหมด ท่านต้องการให้นครอ็ซซะรอฮ์เป็นสัญลักษณ์ในยุคสมัยของท่าน มีความยิ่งใหญ่ไม่แพ้ใคร ประณีตละเอียดทุกอณู งามตระการตาด้วยกับสถาปัตยกรรมจึงได้

ระดมบรรดาคนงาน สถาปนิก นักตกแต่งที่มีชื่อเสียงมาจากทั่วสารทิศ บางส่วนมาจากอิรัก กรุงคอนสแตนติโนเปิล (อัลดามาญิด นะนาอียี , ม.ป.ป.: 380) ขนาดของนครอัลชะรออูความยาว 500 เมตร ความกว้าง 750 เมตร จัดทำระบบชลประทานครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 80 กิโลเมตร โดยขุดลึกจากเขาขนานยาวมายังนครอัลชะรออู

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้จัดสร้างเมืองอัลชะรออู ขึ้นโดยอยู่ห่างจากเมืองคอรีโดวา 7 กิโลเมตร โดยตั้งอยู่บนเนินเขา การก่อสร้างเมืองนี้ใช้คนประมาณ 10,000 คน ทำเป็นชั้นๆ 3 ชั้น แต่ละชั้นเรียงตามลำดับกันขึ้นไปชั้นที่ 1 เป็นสวนดอกไม้ ค่ายทหาร และตลาด ชั้นที่ 2 เป็นที่พักของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ส่วนพระราชวังของผู้ปกครองอยู่ชั้นบนสุด พระราชวังนี้มีห้องโถงใหญ่ประดับประดาด้วยหินอ่อนลาดทองคำ และห้องรับรองของราชวังยังมีร่องรอยเหลืออยู่จนถึงทุกวันนี้ โดยเป็นห้องรับรองของบรรดาภคินีและบรรดาเจ้าชายที่เสด็จมาเยือน ที่หน้าห้องโถงมีบ่อน้ำที่ใหญ่และมัน้ำงสำหรับชมทิวทัศน์ภายนอก ความยาวของพระราชวังจากทิศตะวันออกจรดทิศตะวันตกมีประมาณ 2,700 ศอก ความกว้างจากทิศเหนือจรดทิศใต้มีประมาณ 1,000 ศอก มีประตูมากมายซึ่งลาดทองคำ เหล็ก และทองคำใช้เสา 4,300 ต้น โดยนำมาจากอิรัก และฝรั่งเศส (สายสัมพันธ์ , 2524 :121- 122)

อิบน์ คอลดูน (Ibn Khaldun, 1999:4/148-149) กล่าวว่า เมื่อคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 สามารถสร้างอาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสให้มีความมั่นคง เพียบพร้อม ท่านจึงมีความมุ่งมั่นที่จะก่อสร้างราชวัง ซึ่งจะมีรั้วมิดชิด อ้อมีรั้วอับดุลเราะฮ์มาน อัลเอาซัฎ และอ้อมีรั้วอัลหะกิมที่เคยกปกครองก่อนหน้าท่านมีความขัดแย้งกันในเรื่องนี้มาก่อน เขาได้สร้างราชวังที่มีความสมบูรณ์อย่างอลังการ ส่วนหนึ่งคือราชวังฮัซซาฮิร อัลบะฮูอัลกามิล และราชวังอัลมุนีฟ โดยที่ท่านได้ก่อสร้างราชวังใหญ่เคียงข้างฮัซซาฮิร โดยที่เรียกว่า ดารุเราะฎาฮ์ ซึ่งท่านได้จัดวางระบบประปาจากภูเขาเข้ามาใช้ในบริเวณราชวัง และฟื้นฟูสถาปนิก ช่างก่อสร้าง ผู้เชี่ยวชาญมาจากทุกๆ แคว้นเมือง จนกระทั่งถึงกรุงแบกแดด และกรุงคอนสแตนติโนเปิล ท่านได้สร้างอุทยาน และได้สร้างน้ำพุมีน้ำอัลนาอูเราะฮ์ โดยจัดระบบประปาโดยสูบน้ำมาจากยอดภูเขาแจกจ่ายครอบคลุมพื้นที่เป็นระยะทางไกล ต่อจากนั้นได้วางแผนก่อสร้างมาดึนะฮ์อัลชะรออู โดยใช้ราชวังแห่งนี้เป็นที่พักพิงและสถานที่ปฏิบัติภารกิจ ท่านได้ก่อสร้างอาคาร ราชวัง อุทยาน ตั้งอยู่ระดับสูงกว่าอาคารหลังเดิมท่านได้ทำสวนสัตว์ขนาดใหญ่ ทำสวนสัตว์ปีกที่กว้างใหญ่ซึ่งมีตาข่ายล้อมรอบ มีสถานที่สำหรับผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ ผลิตเครื่องประดับตกแต่ง และสถานที่สำหรับประกอบอาชีพอื่นๆ และท่านได้สั่งให้ทำหลังคารอบๆ อาณาบริเวณมัสยิดญามิฮ์ในกรุงคอรีโดวาเพื่อปกป้องไม่ให้ประชาชนถูกแสงแดด

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้เริ่มก่อสร้างนครอัลชะรออูในต้นปี ฮ.ศ. 325 โดยที่ท่านได้แบ่งรายได้จากภาครัฐออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 ใช้บำรุงกิจการทหาร กองทัพ ส่วนที่ 2 เก็บเข้าสำรองในบัญชีตุลมาล และส่วนที่ 3 ใช้ในการก่อสร้างนครอัลชะรออู (al- Dhahabi,1998:8/266) ถึงแม้ว่านครอัลชะรออูไม่ได้อยู่ห่างจากเมืองคอรีโดวามากนัก แต่คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ต้องการให้นครแห่งใหม่นี้มีความสมบูรณ์เพียบพร้อมในทุกด้าน โดยที่ท่านได้จัดสร้างมัสยิดญามิฮ์ขึ้นในนครแห่งนี้ด้วย และไม่เป็นที่สงสัยเคลือบแคลงแต่ประการใดมัสยิดไม่ได้มีไว้สำหรับทำอิบาดะฮ์แต่เพียงประการเดียวเท่านั้น หากว่ามันยังเป็นศูนย์กลางในการเคลื่อนไหวทั้งทางการเมือง ทางสังคม และยังเป็นสถาบันทางการศึกษาที่รวบรวมบรรดานักวิชาการดัจซีร หะดีษ และศาสตร์แขนงสาขาอื่นๆ เอาไว้อีกด้วย

อิมาม อัลฮะซาบียี (al- Dhahabi,1998: 268) กล่าวว่า มีการกล่าวกันว่า มาดึนะฮ์อัลชะรออูกว่าจะก่อสร้างแล้วเสร็จต้องใช้เวลา 12 ปี ในวันหนึ่งใช้ช่างก่อสร้างประมาณ 1,000 คน และมีวิศวกรควบคุมอีก 12 คน

อันดาลุสมีความเจริญอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยอับดุลเราะฮ์มาน อิบน์ มุอาวิยะฮ์ (Abd al-Rahman Ibn Muawiyah) คือระหว่าง ค.ศ.756-758 และสมัยอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 เพราะทั้งสองคนเป็นทั้งนักรบ นักปกครอง นักสร้างสรรค์ และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปวิทยาการ เมืองหลวงคือ กรุงคอร์ด็อบในสมัยศตวรรษที่ 10 มีความเจริญอย่างมาก เมืองเดียวที่พอจะแข่งกับกรุงคอร์ด็อบได้ก็คือ กรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) คอร์ด็อบมีพระราชวังใหญ่โตซึ่งประกอบด้วยห้องมีถึง 400 ห้อง พระราชวังฤดูร้อนชื่อมาตินะฮ์ซุฮ์ชะรออู ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมือง 3 ไมล์เป็นที่เลื่องลือกันว่ามีความงดงามมาก สร้างด้วยหินอ่อนจากอิตาลี เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่พระราชวังแห่งนี้ถูกทำลายไปเมื่อ 50 ปีหลังจากที่สร้างเสร็จ กรุงคอร์ด็อบมีพลเมือง 800,000 คน มีมัสยิด 700 กว่าแห่ง มีถนนยาว 10 ไมล์ที่ลาดและจุดโคมไฟ ในขณะที่กรุงลอนดอนและปารีสผู้คนยังต้องเดินลุยโคลนเพราะความมั่งคั่งของตอนกลางคืน (สายสัมพันธ์, 2521 : 88) ดังมีนักประวัติศาสตร์กล่าวว่า "ชาวมัวร์ได้สร้างอาณาจักรคอร์ด็อบซึ่งนับว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ในสมัยกลางซึ่งยุโรปยังมีความมั่งคั่งปานกลาง อาณาจักรคอร์ด็อบเปรียบเสมือนอารยธรรมท่ามกลางความมั่งคั่งในยุคกลาง (มัลลิกา มัสอูดี, 2549: 241)

เมืองหลวงของมุสลิมในอันดาลุสได้ถูกเปลี่ยนเป็นนครหลวงที่มีความวิจิตรตระการตา การสร้างมัสยิดญามิฮ์ที่คอร์ด็อบก็เริ่มต้นขึ้นในสมัยนี้ นอกจากนั้นแล้วยังได้สร้างสวนอันสวยงามที่มีทั้งไม้ดอกและไม่ผลไว้นอกเมืองด้วย โดยเฉพาะต้นอินทผลัมนั้นเขาได้นำมาจากซีเรียและปลูกไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่มีชีวิตของอารยธรรมและวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ของชาวอาหรับ (อับดุลรออูฟ, 2549: 82)

ราชวงศ์ที่มาตินะฮ์ซุฮ์ชะรออูได้พังทลายเมื่อปี ค.ศ. 1013 อย่างไรก็ตาม นักโบราณคดีที่ได้ทำการค้นคว้าได้กล่าวว่า ราชวงศ์ดังกล่าวมีรูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่งดงาม รูปทรงของราชวงศ์ดังกล่าวเป็นการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมโรมันและสถาปัตยกรรมอิสลาม (มะหฺยูดีน ะหฺยียะหฺยา, 2548: 80-81)

3. ขยายมัสยิดคอร์ด็อบ

นับตั้งแต่ยุคบุกเบิกของอาณาจักรอันดาลุสจนถึงปี ค.ศ. 976 ถือได้ว่าเป็นยุคของการสถาปนาอารยธรรมอิสลามอันดาลุสในสมัยดังกล่าวนี้เองที่มีการก่อสร้างมัสยิดที่ใหญ่โตในคอร์ด็อบ ผู้สร้างมัสยิดดังกล่าวคือ อับดุลเราะฮ์มาน อัดดาอิล ซึ่งต่อมาอับดุลเราะฮ์มานที่ 2 และอัลหะกัมที่ 2 และอัลมันซูร์ได้ขยายอาณาบริเวณให้กว้างขึ้นอีก อับดุลเราะฮ์มานที่ 1 เป็นผู้ออกแบบสถาปัตยกรรมของมัสยิดแห่งนี้ สถาปัตยกรรมดังกล่าวได้ทำให้ชาวโลกตกตลึง จุดเด่นของมัสยิดหลังนี้คือความประณีตและความงดงามของสถาปัตยกรรมที่ไม่มีใครเคยคาดคิดว่ามันจะอุบัติขึ้นในสมัยนั้น อีรวิน (Irvin) ได้กล่าวถึงลักษณะของมัสยิดแห่งนี้ว่า "เป็นความอัศจรรย์หนึ่งของสถาปัตยกรรมโลก" ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างมัสยิดในช่วงแรกคิดเป็นเงิน 80,000 ดินาร์ ขนาดพื้นที่ของมัสยิด 360 x 270 ฟุต สร้างบนพื้นที่กว้าง 4 เอเคอร์ มีประตู 21 บาน มีเสาหิน 1,293 ต้น ที่ประดับประดาด้วยอัญมณีบริเวณข้างในจะมีช่องที่เป็นแนวขวาง 10 ช่องและแนวยาว 20 ช่อง มีมัสยิดหลังนี้ทำด้วยงาช้างและไม้ที่ล้ำค่าที่ต่อกด้วยตะปูทองคำ มัสยิดหลังนี้ถูกประดับด้วยโคมไฟ 1,000 ดวง ในบริเวณใจกลางมัสยิดจะมีน้ำพุ ในสมัยนั้นมัสยิดหลังนี้สามารถจะเทียบเคียงกับมัสยิดที่มักกะฮ์ มัสยิดอักศอบที่บัยตุลมุคมูดิส และมัสยิดอุมายยัฮ์ที่ตามัสกัส (มะหฺยูดีน ะหฺยียะหฺยา, 2548 : 79-81)

มัสยิดฮ์ซุฮ์ชะรออูนับว่าเป็นหนึ่งจากสัญลักษณ์แห่งสถาปัตยกรรมอิสลาม ขณะก่อสร้างในวันหนึ่งต้องใช้คนงานจำนวน 1,000 คน โดยแยกเป็นสถาปนิก 300 คน ช่างไม้ 200 คน และคนงานทั่วไปอีก 500 คน ขนาดของมัสยิดจากกิบละฮ์ไปจนถึงห้องโถงภายใน โดยไม่นับรวมเมืงระอบมีความยาว 73

ศอก ความกว้างจากทิศตะวันออกจรดทิศตะวันตก 95 ศอกท่านได้ก่อสร้างแล้วเสร็จในเดือนชะฮะบานปี ฮ.ศ. 329 (หะซัน อิบรอฮีม , 2001:3/427)

อับดุลเราะฮ์มานได้สร้างมัสยิดหลังนี้ขึ้นในปี ฮ.ศ. 169 (ค.ศ. 786) โดยการสร้างมัสยิดหลังนี้ใช้ระยะเวลาดำเนินการ 7 ปี และเสร็จสิ้นเรียบร้อยในสมัยของฮิซาม อรรฎอบ ลักษณะเด่นของมัสยิดหลังนี้คือ มีเสามากมาย โดยใช้สำหรับค้ำเพดาน วงโค้งระหว่างเสาที่ซ้อนกัน และเสาอันมากมายวงโค้งนี้ทำให้ผู้ที่มองมาแต่ไกลดูคล้ายกับโอบมะพร้าวที่ซ้อนกันอยู่ด้านทิศกิบละฮ์และมุขหน้าของมัสยิดประดับประดาด้วยหินอ่อนและโมเสกสีต่างๆ และบรรดาคอลีฟะฮ์หลังจากอับดุลเราะฮ์มานได้ขยายและประดับประดามัสยิดหลังนี้อีกจนกระทั่งได้กลายเป็นมัสยิดที่สวยงามที่สุดของมุสลิมทางภาคตะวันตก นักประวัติศาสตร์บางท่านกล่าวไว้ว่า "ไม่มีมัสยิดใดในอาณาจักรอิสลามที่ใหญ่กว่ามัสยิดหลังนี้" (สายสัมพันธ์ , 2524: 105-106) ส่วนในยุคคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ก็เป็นอีกยุคที่ได้ขยายประดับประดามัสยิดหลังนี้อย่างใหญ่โตมโหฬาร จนกลายเป็นมัสยิดที่สวยงามที่สุดในสมัยนั้น หอคอยของมัสยิดใหญ่ในคอร์โดวาที่แล้วเสร็จในยุคสมัยคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 มีรูปทรงกลมเหลี่ยมคล้ายกับหอคอยมัสยิดอุมายยิดที่ตามัสกัท

ในปี ค.ศ. 788 ที่มัสยิดแห่งนี้ได้จัดให้มีสวนไม้ประดับซึ่งได้กลายเป็นแบบอย่างของการจัดอาคารสถานที่ที่กระจายไปทั่วยุโรป ในภายหลังมัสยิดแห่งนี้ได้ถูกดัดแปลงมาเป็นโบสถ์คริสต์ศาสนาในปี ค.ศ. 1236 หลังจากที่อิสลามในอันดาลุสได้สิ้นอำนาจลง เรียกว่าโบสถ์ลาเมซquita (La Mezquita) อันมีชื่อเสียงในด้านของความงดงามเป็นที่รู้จักกันมาจนปัจจุบัน (ประจักษ์ ช่วยไฉ่, 2521 : 112) และเมื่อนครคอร์โดวาเมืองหลวงของอาณาจักรอิสลามในอันดาลุสตกอยู่ภายใต้ร่มมือของพวกคริสเตียนแห่งคาสตีล (Castilla) ในปี ค.ศ.1236 พวกคริสเตียนได้เปลี่ยนมัสยิดอัลญามิฮ์แห่งนครคอร์โดวาเป็น "มหาวิหารตามาริอา" ในคริสต์ศาสนา นับแต่บัดนั้นรูปทรงของมัสยิดอันยิ่งใหญ่ในอดีตก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยด้วยการต่อเติมของกษัตริย์คริสเตียนแต่กระนั้นรูปทรงโดยส่วนใหญ่ของมัสยิดยังคงลักษณะเช่นเดิมจนในกระทั่งปี ค.ศ. 1523 สังฆนายกอัมบีโกมันรีเก้ ก็ได้สั่งทำลายอาคารมัสยิดในส่วนที่ถูกต่อเติมโดยคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มาน อัลเอาซฎู และคอลีฟะฮ์อัลมันศูรแห่งราชวงศ์อุมายยิดในอันดาลุส เพื่อสร้างวิหารทางคริสต์ศาสนาตามศิลปะโกธิคในใจกลางของมัสยิดเดิม สถาท้องถิ่นแห่งนครคอร์โดวา ร่วมกับบุคคลสำคัญของเมืองได้คัดค้านโครงการนี้ อันเป็นโครงการที่ทำลายสถาปัตยกรรมเอกของโลก ฝ่ายผู้คัดค้านได้ถวายฎีกาเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังจักรพรรดิชาร์ล (ชาร์ลอสที่ 5) แต่พระองค์ก็ทรงเห็นชอบกับโครงการนี้โดยไม่แยแสหรือแม้กระทั่งสนพระทัยที่จะมาดูความเป็นไปของสถาปัตยกรรมเอกที่กำลังจะถูกทำลายลง ครั้นเมื่อถึงปี ค.ศ. 1523 (ปีเดียวกันหลังจากเริ่มโครงการ) พระองค์ได้เสด็จผ่านนครคอร์โดวา และได้ทรงทอดพระเนตรถึงความอลังการของมัสยิดแห่งนี้และทรงชื่นชมอย่างเปลิดเปลินถึงความงดงามและความวิจิตรของมัสยิด ซึ่งเต็มไปด้วยต้นอินทผลัมที่มีรูปทรงกลมกลืนกับเสาโค้งอันมากมายจนเกิดความรู้สึกว่าได้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติอันงดงามและมีชีวิตชีวา ขณะเดียวกันพระองค์ได้ทรงทอดพระเนตรการดำเนินโครงการที่ทุบทำลายความงดงามของมัสยิดอันเป็นสถาปัตยกรรมชิ้นเอกของโลก พระองค์ทรงมีความเจ็บปวดและเศร้าพระทัยนัก พระองค์ได้ทรงกล่าวแก่ เฟร์ดี นวนด์ สังกษราชแห่งโทเลโดและสมาชิกสภาคริสตจักรด้วยประโยคอันเลื่องลือว่า "หากข้าพเจ้ารู้ว่าเรื่องนี้จะกลับกลายเป็นเช่นนี้แล้วละก็ แน่ชอนข้าพเจ้าจะไม่อนุญาตให้ผู้ใดแตะต้องโบราณสถานแห่งนี้เลยแม้แต่น้อย เพราะสิ่งที่พวกท่านได้สร้างมันขึ้นมานั้นมีอยู่ดาษดื่นในทุกแห่งหน แต่สิ่งที่พวกท่านได้ทำลายมันลงไปนั้นเป็นหนึ่งเดียวในโลก" (อาลี เสือสมิง, 2544 : 70-73)

ในตอนที่ผ่านมาเราได้รู้ถึงความยิ่งใหญ่อลังการของราชวังอัลซัรรออูที่ท่านคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้ทุ่มเทในการก่อสร้างขึ้นอย่างงามวิจิตรตระการตาไม่มีสิ่งก่อสร้างใดมาเทียบเคียง ฉะนั้นมัสยิดซึ่งเป็นบ้านของอัลลอฮ์เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีเกียรติและประเสริฐที่สุดบนผืนแผ่นดิน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งถูกจัดวางไว้ในเขตราชวังที่มีความยิ่งใหญ่สวยงามมัสยิดหลังนั้นก็ต่อยิ่งใหญ่สวยงามอย่างหาที่เทียบไม่ได้เช่นกัน

4. พัฒนาการด้านวิชาการและปฏิรูปการศึกษา

เหมือนที่ได้กล่าวผ่านมาแล้วว่า ความเจริญก้าวหน้าของอาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสได้วิวัฒนาการไปพร้อมกันในทุกด้านไม่ว่าด้านการเมือง เศรษฐกิจ และด้านอาคารวัตถุ นับตั้งแต่ยุคคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มาน อัดดาอิด จนกระทั่งมาถึงยุคคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ซึ่งนับว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรแห่งนี้ และความเจริญก้าวหน้าอีกด้านที่จะไม่กล่าวถึงเลยมิได้คือ ความก้าวหน้าทางการศึกษาที่ถูกพัฒนาและยกระดับจนเป็นที่ยอมรับทั่วโลก

จากคริสต์ศตวรรษที่ 700 ถึง 1,200 ความชิงชังต่อการศึกษาของทางฝ่ายคริสต์เป็นสภาพการณ์ที่ตรงกันข้ามกับทางฝ่ายอิสลามซึ่งกำลังก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ทุกสาขา ประทับแห่งวิชาการกำลังส่องสว่างอย่างเต็มที่ในอาณาเขตอิสลาม ขณะที่ดินแดนยุโรปทั่วไปกำลังตกอยู่ในเงามืดแห่งความป่าเถื่อน อะมีร์อาลีเขียนไว้ว่า

"เรามีค่านิยมที่ได้อบรมยุโรปก็ได้ทวีความมีตมมากยิ่งขึ้น ในยุคแห่งการกดขี่อันชั่วร้าย อำนาจสงฆ์แห่งคริสตจักรได้ปิดกั้นทาง จนแสงแห่งวิชามนุษยธรรมและอารยธรรมไม่สามารถเข้าถึงภายใต้อำนาจของจักรพรรดิคอนสแตนตินและผู้สืบช่วง สำนักศึกษา "แอสคาสาเปียน" ถูกสั่งปิดตายห้องสมุดที่จักรพรรดิยุโรปที่มีไซครัสเตียนจัดตั้งขึ้นได้ถูกยกเลิกหรือทำลาย การแสวงหาวิชาได้ถูกถือว่าเป็นเรื่องโศกศาสตร์มายาก ผู้ฝ่าฝืนจะถูกลงโทษถึงชีวิต ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ได้ถูกขจัดให้สิ้นไป ความชิงชังต่อการศึกษาในยุคนี้ถึงกับมีการเผยแพร่ภษิตโดยคณะสงฆ์คริสต์ว่า "ความไม่รู้เป็นแม่บทแห่งศรัทธา" โป๊ปเกรเกอรี ผู้สถาปนากิจการสงฆ์ ได้ถือปฏิบัติตามภษิตดังกล่าวด้วยการเนรเทศสถาบันการศึกษาวิชาการต่างๆ ออกจากกรุงโรม สิ่งเหล่านี้ห้องสมุดปาลาไตรี ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยออกัสตุสซีซาร์ สั่งห้ามเรียนตำราของกรีกและโรมัน" (สายสัมพันธ์, 2521 : 5-7)

อับดุล รออูฟ (Abd Ra-uf ,2549: 82) กล่าวว่า เขาเป็นคนที่ชอบศึกษาหาความรู้ ดังนั้นเขาจึงได้เชิญนักวิชาการคนสำคัญๆ จากทั่วโลกมายังอันดาลุสและจัดให้มีการอภิปรายหรือบรรยายพิเศษขึ้นหลายครั้ง ด้วยการอุปถัมภ์การศึกษาหาความรู้เรื่องนี้เองที่ทำให้อันดาลุสได้เป็นศูนย์กลางแห่งศิลปะและวิทยาศาสตร์ของโลกในที่สุด

คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ได้ทำนุบำรุงด้านวรรณกรรมและศิลปกรรมอย่างมากมาโดยการชุบเลี้ยงกวีและปุนบำเหน็จให้แก่พวกเขาเหล่านั้น นอกจากนี้ตัวของเขาเองก็ยังเป็นกวีอีกด้วย จากการส่งเสริมวรรณกรรมและศิลปกรรมนี้ จึงทำให้วิชาการทั้งสองมีความเจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยของอัลหะกัม อัลมุสตันซิริ นุศรของเขา นอกจากนี้แล้วอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ยังได้ให้การทำนุบำรุงด้านการศึกษา จนกระทั่งทำให้อันดาลุสเป็นศูนย์กลางทางด้านวิชาการ โดยมีนักศึกษาจากส่วนต่างๆ ของทวีปยุโรปเดินทางมาศึกษายังอาณาจักรแห่งนี้ (สายสัมพันธ์, 2524: 122) ห้องสมุดในคอร์โดวาก็มีถึง 70 แห่ง พลเมืองแทบทุกคนอ่านออกเขียนได้ เมื่อกษัตริย์ในกลุ่มประเทศยุโรปต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาอาชีพใด ก็มักจะมาขอจากกรุงคอร์โดวาเป็นต้นว่า ศัลยแพทย์ สถาปนิก หรือแม้แต่ช่างฉลองพระองค์ (สายสัมพันธ์, 21: 88-89)

อาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสเป็นดินแดนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ระดับสูงและมีนักวิชาการหลายคน เช่น ในเมืองคอร์โดวาที่มีโรงเรียนเปิดสอนโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน 27 โรงเรียน และได้พัฒนาจนเป็นมหาวิทยาลัยคอร์โดวา ซึ่งตั้งโดยคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ในมัสยิดคอร์โดวาตามแบบอย่างมหาวิทยาลัยอัลอัซฮัรที่กรุงไคโร และมหาวิทยาลัยนิจามียะฮ์ที่กรุงแบกแดด มหาวิทยาลัยคอร์โดวาเป็นที่สนใจของนักศึกษาทั้งมุสลิมและคริสเตียนไม่เพียงแค่จากอันดาลุสเท่านั้นแต่จากส่วนอื่นๆ ของยุโรป แอฟริกาส่วนเหนือและเอเชีย และมหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้สร้างนักวิชาการและเชื้อเชิญนักวิชาการมุสลิมจากที่อื่นๆ มาสอนด้วยค่าจ้างอย่างค้ำค่า นอกจากเมืองคอร์โดวาแล้วมหาวิทยาลัยที่สอนนักศึกษาระดับสูงที่สอนหลาย ๆ สาขาวิชา ทั้งศาสนศาสตร์ ปรัชญา ภาษา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ มีอยู่ตามเมืองใหญ่อื่นๆ ของอาณาจักรมุสลิมมัวร์ เช่นที่ แกรนาดา (Granada) เซวิล (Seville) มาลากา (Malaga) และโทเลโด (Toledo) เป็นต้น (มัลลิกา มัสฮูดี, 2549: 235-236)

มัสยิดคอร์โดวาได้กลายเป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดของยุโรปสมัยนั้น โดยได้มีการศึกษาอัลกุรอาน วจนะ นิติศาสตร์ และภาษาศาสตร์ ส่วนวิชาการอื่นๆ เช่น การแพทย์ เกษษ คณิตศาสตร์ และดาราศาสตร์ ได้มีการสั่งสอนกันในบ้านของบรรดาอาจารย์ใกล้มัสยิด การศึกษาในอันดาลุสสมัยนั้นได้มีการจัดแบ่งนักศึกษาออกเป็นวง เช่น วงอันดาลุส วงฝรั่งเศส วงอังกฤษ วงสเปน วงเยอรมัน ฯลฯ นักศึกษาเหล่านี้ได้ทำการศึกษาโดยใช้ภาษาอาหรับซึ่งเป็นภาษาทางด้านวิชาการสมัยนั้น แต่บรรดาอาจารย์ในวิชาแพทยศาสตร์ เกษษ คณิตศาสตร์ เรขาคณิต ดาราศาสตร์ซึ่งเป็นชาวอาหรับต่างมีความรู้ในภาษาละตินและพูดภาษาสเปนควบคู่กับภาษาอาหรับด้วย สมควรกล่าวในที่นี้ว่า บรรดานักศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้เป็นนักวิชาการของยุโรป และสันตะปาปาคนหนึ่งก็ได้เคยศึกษากับบรรดาอาจารย์ในคอร์โดวาด้วย (สายสัมพันธ์, 2521: 128)

การศึกษานับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมากในสมัยราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุส แม้ในสมัยดังกล่าวไม่มีระบบการศึกษาที่จัดให้เรียบร้อยเช่นที่มีอยู่ในยุคปัจจุบัน แต่การค้นคว้าและการแสวงหาความรู้นั้นได้รับการเอาใจใส่จากราชวงศ์อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุส การเอาใจใส่ประการแรกคือการสร้างมัสยิดเพื่อประกอบศาสนกิจและเป็นสถาบันทางการศึกษา ประการที่สองคือ การโน้มน้าวบรรดานักปราชญ์ทั้งที่มีเชื้อสายอาหรับและไม่ใช่ออาหรับ ทั้งในและนอกอันดาลุสให้มาสอนในมัสยิดดังกล่าว การเผยแผ่ความรู้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นหลังจากยุคสมัยของอับดุลเราะฮ์มาน อัลดาดิล

การศึกษาในสมัยนี้อุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสมีอยู่ 3 ระดับคือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงในระดับต้น (Ibtidaiyah – indadiyah) เด็กๆ จะเรียนวิชาอัลกุรอานและไวยากรณ์อาหรับ ซึ่งปกติแล้วจะจัดในมัสยิดโดยที่ครูผู้สอนจะได้รับการตอบแทนที่ไม่แน่นอน ค่าตอบแทนดังกล่าวจะมาจกค่าเล่าเรียนที่เด็กๆ จ่ายด้วยความสมัครใจ เด็กๆ เหล่านี้จะเรียนวิชาการเขียน โดยใช้ปากกาที่ใช้น้ำหมึก แล้วเขียนบนแผ่นไม้ที่เรียบที่สามารถจะลบออกได้โดยใช้ผ้าขี้ผึ้ง การศึกษาในระดับต้นนี้จะจัดให้กับบุคคลทั่วไป

การศึกษาระดับกลาง (Thanawiyah) จะปฏิบัติแบบปัจเจกบุคคล (Private) และไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน หลักสูตรการศึกษาก็แตกต่างกัน มีมาตรฐานสูงบ้างต่ำบ้าง การศึกษาที่มีมาตรฐานสูงจะจำกัดเฉพาะนักศึกษาที่เก่งและตั้งใจ วิชาที่เรียน ได้แก่ ไวยากรณ์อาหรับ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ฟิสิกส์ พลานามัย คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ จริยศาสตร์ อภิปรัชญาและคตอาหรับ นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาในระดับนี้จะได้รับประกาศนียบัตรหรือวุฒิปัตร์ (Ijazah) ซึ่งเทียบได้กับ Licence ของฝรั่งเศส หรือ B.A ของอังกฤษและวิชาต่างๆ ที่ได้ศึกษามาจะปรากฏอยู่ในประกาศนียบัตรดังกล่าว

ระดับสูงหรือระดับมหาวิทยาลัยนั้น ได้เริ่มขึ้นในสมัยของอัลอะฮ์มัดที่ 2 (ค.ศ.916-776) สถาบันขั้นสูงที่ได้รับการสถาปนาอย่างไม่เป็นทางการโดยนักปราชญ์กลุ่มหนึ่ง พวกเขาได้จัดการระดับสูงกว่าระดับ

วุฒิปัตร์ (Ijazah) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่คอร์โดวาและโทเลโด ทั้งสองแห่งนี้ถือเป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญยิ่งสำหรับนักศึกษาของยุโรปและตะวันตกในสมัยนั้น

ในคอร์โดวาจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการศึกษาและสามารถหาได้ง่ายเช่น ตำรา เครื่องเขียน และอื่นๆ นอกจากนั้นในเมืองคอร์โดวายังมีโรงงานทำกระดาษ ในขณะที่เดียวกันก็มีกระดาษอีกบางส่วนที่นำเข้ามาจากประเทศจีน สิ่งดังกล่าวนี้ ตลอดจนความสัมพันธ์กับราชวงศ์อับบาซียะฮ์ในด้านทิศตะวันออกและรัฐคริสเตียนในตะวันตก ได้ทำให้การศึกษาในอันดาลุสลดหน้าไปอย่างรวดเร็ว (มะหฺยูดดีน หนะยียะฮฺยา, 2548: 81 - 83)

5. การพัฒนาอาณาจักรอันดาลุสให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ

ในประเด็นนี้ผู้วิจัย จะวิเคราะห์ความเจริญก้าวหน้าของอาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสและโลกมุสลิมโดยภาพรวม เนื่องจากความเพียรพยายามของบรรดาผู้ปกครองที่ทุ่มเท เสียสละ เพื่อสร้างความมั่นคง ความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักร และคงไม่มีใครปฏิเสธว่าหนึ่งในจำนวนผู้ปกครองที่มีส่วนสำคัญในการสร้างคุณูปการอันยิ่งใหญ่ให้แก่อาณาจักรอันดาลุสและโลกอิสลาม ต้องมีชื่อของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 ถูกบันทึกอยู่ในทำเนียบนั้นด้วยอย่างแน่นอน และสืบเนื่องจากความมุ่งมั่น ตั้งใจจริงของพวกเขา ส่งผลให้อันดาลุสรวมถึงโลกอิสลามมีความเจริญก้าวหน้าอย่างมากมายในหลายๆ ด้าน มุสลิมได้ฝึกตรวจอันไม่มีวันตายของพวกเขา ไว้ในประวัติศาสตร์แห่งอารยธรรมและวัฒนธรรมที่น่าภูมิใจมาแล้ว ชาวมุสลิมได้เคยชูดวงประทีปแห่งวิชาความรู้ขึ้นสูงในกาลเวลาที่ชนชาติศาสนาอื่น ๆ ในโลกยังคงตกอยู่ในความมืดมนแห่งอวิชชา มุสลิมได้เป็นผู้นำในเรื่องวิชาความรู้และวัฒนธรรมมาเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้ว จากสำนักวิชาการอันยิ่งใหญ่ที่เมืองคอร์โดวา (Cordova) และแกรนาดา (Granada) ชาวคริสเตียนได้นำเอาวัฒนธรรมและความรู้ของชาวมุสลิมไปเผยแพร่ในประเทศต่าง ๆ ในประเทศยุโรป

พลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมด้านวิชาการ ด้านวรรณกรรม ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านปรัชญาของนักคิด บ่อเกิดทางความคิดของพวกเขาก็คือศาสนาอิสลาม ซึ่งพวกเขามีศรัทธาอยู่ ความหมายตามตัวของคำว่า อิสลาม ก็คือ ศาสนาแห่งสันติภาพ และความปรารถนาดี ความเป็นมิตรต่อทุกคน และไม่เป็นศัตรูต่อผู้ใด อิสลามบรรจุไว้ในตัวซึ่งเมล็ดพันธุ์แห่งความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาการ โอบไว้ซึ่งวิชาการทุกอย่างโดยถือว่าวิชาความรู้ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องมนุษย์หรือจักรวาลล้วนเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญ มุสลิมคือผู้มีความใฝ่ฝันอันร้อนรนอยู่เสมอในอันที่จะแสวงหาความรู้ เหตุผลและความจริง (อิมรอน มะลูลีม, 2550 : 3)

กล่าวได้ว่าในระหว่างปี ค.ศ. 916 ถึงปลายศตวรรษที่ 10 ดินแดนยึดครองของมุสลิมในอันดาลุสมีอาณาบริเวณที่กว้างที่สุดเท่าที่เคยมี ในสมัยดังกล่าวนี้คาบสมุทรไอบีเรียทั้งหมดอยู่ภายใต้การดูแลของราชวงศ์อิสลามอันดาลุส ซึ่งรวมถึงบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของทะเลอันเป็นที่พำนักของกษัตริย์คริสเตียนแห่งลียงด้วย อย่างไรก็ตามเราอาจจะกล่าวได้ว่า หนึ่งในสามของบริเวณทางตอนเหนือของคาบสมุทรไอบีเรียไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนยึดครองของมุสลิม เพราะกฎหมายอิสลามและการบริหารบ้านเมืองแบบอิสลามไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง พลเมืองส่วนใหญ่ยังเป็นคริสเตียน และชาวมุสลิมเองก็ไม่ต้องการที่จะวางรกรากในดินแดนแห่งนี้ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น สถานการณ์และชีวิตการเป็นอยู่ที่ไม่สู้ดีและขาดเสถียรภาพ เพราะดินแดนดังกล่าวมักจะถูกรุกรานจากพวกคริสเตียนหัวรุนแรงที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณหุบเขา นี่คือนิวาสเตอ์ที่ทำให้มุสลิมที่อาศัยอยู่ในบริเวณทิศเหนือของอันดาลุสมีจำนวนน้อย แต่ในอีกแง่หนึ่งเราอาจจะกล่าวว่า หนึ่งในสามของบริเวณทางตอนเหนือ หรือทิศตะวันตกเฉียงเหนืออยู่ภายใต้การปกครองของมุสลิม และบรรดากษัตริย์ดังกล่าวได้ยอมจำนนและสยบต่อราชวงศ์อิสลามแห่งคอร์โดวา (มะหฺยูดดีน หนะยียะฮฺยา, 2548: 45 - 46)

อิมาม อัลซฮาฮาบี (al-Dhahabi, 1998: 266) กล่าวว่า ในสมัยของคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 สามารถจัดเก็บรายได้เข้ารัฐประมาณ 5,400,000 ดีนาร์ และรายได้จากตลาดประมาณ 765,000 ดีนาร์ อิบน์ อับี อัลฟัยยาฏ บันทึกลงไว้ในหนังสือตารีคของท่านว่า ถูกเล่าแก่ฉันว่าในสมัยของคอลีฟะฮ์อัลนาศิร มีเวลาเพียง 14 วันเท่านั้นที่ท่านอยู่พักผ่อนอย่างสบายโดยไม่มีภารกิจใดๆ ตลอดเวลาการปกครองของท่านเป็นระยะเวลา 50 ปี

อับดุลวาฮิด อัลมูรอกาซี ได้บันทึกไว้ในหนังสือตารีคของท่านว่า อาณาจักรอันดาลุสในสมัยของคอลีฟะฮ์อัลนาศิร สามารถปกครองไปจนถึงดินแดนอันดาลุส และยังสามารถยึดครองเมืองทันเยียร์ ซีตา และเมืองอื่นๆ ทางตอนใต้ได้อีกด้วย ในยุคของท่านเป็นช่วงเวลาแห่งการต่อสู้และทำสงครามปราบกบฏอยู่ตลอด เป็นผลให้มุสลิมได้รับการสรรเสริญยกย่องและใช้ชีวิตอยู่อย่างมีความสุข (al-Dhahabi, 1998 : 268)

พวกอุมัยยะฮ์ที่หลบหนีมาได้มาตั้งมั่นในอันดาลุสเป็นพวกอาหรับผสมกับคนพื้นเมืองอันดาลุส ที่เรียกว่า มัวร์ (Moors) มีมุสลิมตระกูลต่าง ๆ ปกครอง และสร้างอารยธรรมมัวร์ อาทิ ที่เมืองคอร์โดวา เมืองโทเลโด เมืองเซวิล เมืองแกรนาดา เมืองเหล่านี้ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 มีการสร้างพระราชวังอัลอัมบราที่เมืองแกรนาดา มีการวางระบบประปาในพระราชวัง ห้องน้ำมีชักโครก ที่เมืองคอร์โดวาในคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 มีบ้านเรือนประชากร 200,000 หลัง มัสยิด 600 แห่ง สถานอาบน้ำสาธารณะ 900 แห่ง ห้องสมุดของเมืองมีหนังสือ 600,000 เล่ม พวกมัวร์มีกองเรือพาณิชย์ที่ใหญ่ที่สุดในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (มัลลิกา มัสชูดี, 2549 : 218)

ในขณะที่โลกตะวันตกยังอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง และอวิชชาในสมัยกลางหรือยุคมืดนั้น เป็นเวลาเดียวกับที่โลกอิสลามกำลังเจริญถึงขีดสุด นครใหญ่ๆ ของโลกต่างก็คึกคักไปด้วยบรรยากาศทางวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นการพาณิชย์กรรมหรืออุตสาหกรรมโลกต่างตั้งในผลงานศิลปกรรมด้านจิตรกรรมและสถาปัตยกรรมของมุสลิม ซึ่งปรากฏอยู่ตามปราสาทราชวังต่างๆ ในอันดาลุส อาคารมัสยิดที่โมร็อกโค ตูนิเซีย ดามัสกัส และไคโร นอกจากนั้นยังมีอาคารโรงพยาบาลต่างๆ หอดูดาว และห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์อีกเป็นจำนวนมาก

ยุโรปเป็นหนี้บุญคุณอย่างใหญ่หลวงต่อชาวมุสลิมในยุคนั้น ในด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ทั้งนี้ก็เพราะวิชาการทางการแพทย์ของชาวมุสลิมเท่านั้นที่สามารถแผ่ขยายไปยังยุโรปเป็นครั้งแรก ชาวตะวันตกเริ่มใช้แนวทางและวิธีการตรวจวินิจฉัยโรค ตลอดจนการบำบัดรักษาคนไข้โดยอาศัยหลักวิชาการของวิทยาศาสตร์การแพทย์มุสลิมจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 18 กษัตริย์เฮนรี่ ที่ 3 แห่งเยอรมัน (ค.ศ. 972-1024) โปรดให้วิชาวิทยาศาสตร์ของชาวมุสลิมเป็นวิชาบังคับในมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ในยุคนั้น (สายสัมพันธ์, 2524: 184-185)

ชาวยุโรปเป็นหนี้บุญคุณต่อพ่อค้ามุสลิมที่ได้เป็นผู้เปิดหูเปิดตาในด้านการพาณิชย์ แต่เดิมนั้นชาวตะวันตกมีทัศนคติว่า การค้าเป็นงานที่ต่ำต้อย และไร้เกียรติ ทัศนคตินี้มีเรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 11 ปรากฏการณ์นี้เมื่อมุสลิมมีอำนาจปกครองอันดาลุสและซีซิลี ธุรกิจการค้าของชาวมุสลิมแผ่ขยายไปทั่วเมืองท่าต่างๆ ของโลกชาวยุโรปจึงเริ่มตื่นจากนิทรา และเอาอย่างมุสลิมที่มีความกระตือรือร้น ในด้านศิลปกรรมชาวมุสลิมได้รุดหน้าไปไกลก่อนโลกตะวันตกในด้านการสร้างศิลปะอันสูงส่ง เช่น สถาปัตยกรรมจิตรกรรม การตกแต่งอาคารต่างๆ หลังจากที่มุสลิมได้หมดบทบาทไปจากอันดาลุสแล้ว ชาวยุโรปก็เริ่มลอกเลียนแบบศิลปะของมุสลิม ผลงานด้านศิลปะ สถาปัตยกรรมในยุโรปในศตวรรษที่ 13 และ 14 เป็นผลงานที่ถอดแบบมาจากศิลปกรรมของชาวมุสลิมในอันดาลุสทั้งสิ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักประวัติศาสตร์ชื่อกัสตัน แมกคอน ได้กล่าวไว้ว่า "ศิลปะของอิสลามเป็นตาน้ำตาใหญ่ ที่ชาวตะวันตกเอาไปเป็นแบบอย่างเพื่อสร้างพระราชวัง และโบสถ์อันสวยงามต่างๆ อย่างไม่มีวันเหือดแห้ง" (สายสัมพันธ์, 2524: 193-194)

อันดาลุสในยุคที่ปกครองโดยมุสลิมนั้น นับได้ว่าเป็นการเปิดศักราชอันรุ่งโรจน์ที่สุดสมัยหนึ่งขึ้นในประวัติศาสตร์แห่งอิสลาม ชาวอันดาลุสมุสลิมไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถือคบเพลิงแห่งอารยธรรมเท่านั้นแต่ยังเป็นผู้ค้นพบศิลปวิทยาการและปรัชญาแห่งโบราณกาลอีกด้วย ภายใต้การปกครองของมุสลิม อันดาลุสได้กลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมอันสูงส่ง นักศึกษานักวิชาการต่างก็หลั่งไหลมาสู่อันดาลุสจากส่วนต่างๆ ของโลก เมืองแกรนาดา เมืองคอร์โดวา เมืองเซวิล และ โทเลโด ได้กลายเป็นที่กำเนิดของนักวิชาการในด้านต่างๆ เป็นจำนวนมาก ในรัชสมัยอับดุลเราะฮ์มานที่ 3 (ค.ศ.912-961) อารยธรรมและสถาปัตยกรรมในอันดาลุสมีความก้าวหน้าและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากประวัติศาสตร์รายงานว่า ในเมืองคอร์โดวามีมัสยิด 300 แห่งวังอันสวยงาม 100 แห่ง บ้านเรือน 1300 หลัง และสถานอาบน้ำสาธารณะ 300 แห่งนอกจากนี้ยังมีสถานศึกษาและโรงพยาบาลอีกมากมาย ชาวมุสลิมในอันดาลุสทุกคนมีโอกาสทางการศึกษาโดยมีจำกัดชนชั้นวรรณะ ในช่วงที่มุสลิมอันดาลุสรุ่งเรืองที่สุดเกือบจะไม่สามารถหาคนที่ไม่รู้หนังสือได้ (มุฮัมมัดรอฟี แวหะมะ, 2544: 27)

อารยธรรมอิสลามในอันดาลุสได้เจริญถึงขีดสุดในช่วงที่สองของศตวรรษที่ 10 ภายหลังจากคอร์โดวา ได้กลายเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์อุมายยะฮ์ในอันดาลุส และเป็นเมืองเอกของโลกที่มีความยิ่งใหญ่อลังการ ในนครคอร์โดวา มีบ้านเรือนมากกว่า 100,000 หลังคาเรือน มีประชากรราว 1 ล้านคน ในยามค่ำคืนพลเมืองในคอร์โดวาสามารถเดินทางไปตามถนนสายต่าง ๆ มีตำรวจคอยดูแลความปลอดภัยของทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนโดยออกตรวจตรายามค่ำคืน ในขณะที่อีก 700 ปี หลังจากนั้นนครลอนดอนยังไม่มีตะเกียงสาธารณะตามท้องถนนแม้แต่อันเดียว และในขณะที่หนังสือพิมพ์ของนครโคโลญญา (Cognia) ของเยอรมันลำดับที่ 28 ประจำเดือนมีนาคม ปี ค.ศ. 1819 ถือว่าการจุดไฟสว่างตามท้องถนนโดยใช้ตะเกียงแก๊สเป็นความชั่วที่เกิดจากมนุษย์และคุกคามต่อความมีดของพระเจ้าเป็นเจ้า ในปี ค.ศ. 950 ท้องถนนสายต่าง ๆ ในนครคอร์โดวา ถูกประดับประดาด้วยร้านรวงที่มีตะเกียงจุดสว่างไสวในยามค่ำคืนถึง 80,000 แห่ง ซึ่งชวนให้ตามผนังบ้านเรือน ในยามค่ำคืนจะมีเจ้าหน้าที่รักษาความสะอาดคอยดูแลทำความสะอาดตามท้องถนนโดยใช้รถขยะที่ใช้วัวลาก หลังจากนั้นอีก 200 ปี นครปารีสเพิ่งเอาอย่างนครคอร์โดวาในปี ค.ศ. 1185 (อาลี เสือสมิง, 2545: 45)

กล่าวกันว่าป้อมปราการที่ชาวมุสลิมในอันดาลุสได้เคยสร้างเอาไว้ในชัยภูมิที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ทางทหารที่มีจำนวนมากถึง 400 แห่งด้วยกันแต่ในปัจจุบันมีเหลือเพียงไม่กี่แห่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นเช่นนั้นป้อมปราการเหล่านั้นก็ได้กลายเป็นแบบทางสถาปัตยกรรมทางทหารที่สำคัญและมีความเจริญรุดหน้ายิ่งกว่าสถาปัตยกรรมของพวกเขาฝรั่งเศสเสียอีก ส่วนหนึ่งจากป้อมปราการที่ยังคงตั้งตระหง่านอยู่ในดินแดนอันดาลุสจวบจนทุกวันนี้ คือป้อมปราการในนครแกรนาดา อัลมาเรีย มาลากา อัลมูเดาวิรา และอัลวาดีโยใกล้กับนครอิซบิลีย (อาลี เสือสมิง, 2545: 144-145)

ความเจริญมิได้อยู่แต่ที่กรุงคอร์โดวาแห่งเดียว โทเลโดก็เป็นแหล่งความเจริญที่ใหญ่อีกแห่งหนึ่ง มีชื่อเสียงมากในการทำดาบ นอกจากนี้ก็มีแกรนาดา มาลากา และเซวิล เป็นต้น อุตสาหกรรมในอันดาลุสเจริญมาก เช่นการทำเครื่องหนัง ทำเหมืองแร่เงิน ทอง เหล็ก และดีบุก การกลั่นกรรมก็เจริญเพราะการมีชลประทานที่ดีและมีกรนำพืชชนิดใหม่ๆ มาจากจักรวรรดิอาหรับ เช่นผลไม้ประเภทส้มมาจากอินเดีย องุ่น พืช และผลทับทิมมาจากซีเรีย เป็นต้น กองเรือสินค้าของอาหรับในอันดาลุสได้แล่นไปทั่วทุกมุมโลกผลิตผลจากอันดาลุสเข้าไปในประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส อินเดีย (สายสัมพันธ์, 2521 : 89)

อาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุสเป็นดินแดนที่ความเจริญอย่างมาก เป็นปฐมบทและแหล่งของอารยธรรมโลกก็ว่าได้ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ความรู้อันนำไปสู่การฟื้นฟูศิลปวิทยาการในยุโรป เป็นดินแดนที่เชื่อมต่อระหว่างอารยธรรมตะวันออกให้เข้ากับอารยธรรมตะวันตก แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่นัก

ประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่โดยเฉพาะชาวตะวันตกมักนำเสนอว่าอารยธรรมตะวันตกนั้นก่อกำเนิดมาจากผลงานของชาวกรีกและชาวโรมันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งๆ ที่การประดิษฐ์คิดค้นการสรรค์สร้างงานศิลปะ นวัตกรรมใหม่ๆ มุสลิมเป็นผู้สร้างคุณูปการอย่างยิ่งใหญ่ให้แก่โลกใบนี้ โดยเฉพาะมุสลิมในอันดาลุสมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งจนเป็นที่ยอมรับของซีกโลกตะวันตก

บางประโยคที่นักประวัติศาสตร์กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของโลกอิสลาม

นักเขียนผู้หนึ่งได้บรรยายว่า "มุสลิมได้เปลี่ยนแผ่นดินอันดาลุสให้เป็นอุทยาน แต่ชาวคริสต์กลับแปลงให้เป็นทะเลทรายอีก" "ชาวมุสลิมได้สร้างโรงเรียนและวิทยาลัยขึ้นทั่วผืนแผ่นดิน แต่ชาวคริสต์ได้เปลี่ยนให้เป็นโบสถ์วิหารของนักบุญต่างๆ เสียคลังวิชาการและวรรณคดีที่มุสลิมได้สะสมไว้ ถูกเผาไฟอดวายเป็น" (สายสัมพันธ์, 2521: 10)

โรเบิร์ต ฮิวจ์ส (Robert Huges) กล่าวว่า ในแง่ของประวัติศาสตร์ คำกล่าวที่ว่าอิสลามคือผู้ทำลายล้างเป็นมายาก ถ้าปราศจากนักปราชญ์ชาวอาหรับแล้ว ย่อมจะไม่มีวิชาคณิตศาสตร์ที่เราใช้อยู่ทุกวันนี้ และมรดกทางด้านปัญญาของกรีกจะตกถึงเราเพียงแค่อีกร้อยเศษเท่านั้น เมื่อเปรียบกับนครแบกแดดในยุคกลาง โรมยุคกลางจะเป็นแค่หมู่บ้านของคนเก็บขยะ ถ้าพวกเขาหามีได้บุกเข้าไปยังตอนใต้ของอันดาลุสแล้ว วัฒนธรรมของยุโรปตอนใต้ คงจะแยกว่าที่เป็นอยู่ที่นี่จนแทบนึกไม่ออกทีเดียว (อันวาร อิบราฮิม, 2545: 122-123)

นางซิจริด ฮองค์ ได้กล่าวในหนังสือของหลอนว่า อาหรับเป็นผู้วางรากฐานการทดลองเคมีและฟิสิกส์ วิชาพีชคณิตและคณิตศาสตร์ ตามความหมายที่เราเข้าใจกันทุกวันนี้ วิชาตรีโกณมิติ ภูมิศาสตร์และสังคม อาจกล่าวได้ว่าของขวัญที่มีค่าที่สุดที่ชาวอาหรับได้ให้แก่ชาวตะวันตกก็คือแนวทางวิจัยที่เขาได้พบขึ้นในธรรมชาติวิทยาซึ่งเป็นการเปิดประตูให้ตะวันตกไปสู่ความเจริญอย่างมากในธรรมชาติวิทยาดังที่เรายอมรับทุกวันนี้

"อาหรับเคยเป็นชนชาติที่มีความสุขที่สุดภายใต้แสงอาทิตย์" (สายสัมพันธ์, 2521 : 117-118)

บทสรุป

อาณาจักรอุมัยยะฮ์แห่งอันดาลุส คอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มาน อัลดาดิล เป็นผู้สถาปนา ในปี ค.ศ. 756 การบริหารปกครองอาณาจักรดำเนินมาเป็นระบบ และในยุคคอลีฟะฮ์อับดุลเราะฮ์มานที่ 3 (ในปี ฮ.ศ. 300-350 หรือ ค.ศ. 912-961) นักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นยุคทองของอาณาจักร เนื่องจากมีความเจริญ รุดหน้าอย่างสุดขีด อารยธรรม ศิลปวิทยาการด้านต่างๆ ถูกสถาปนาขึ้นควบคู่กันไป อันดาลุสมีถนนลาดยาง มีโคไฟประดับตามท้องถนน มียามรักษาความปลอดภัยทั่วเมือง ในขณะที่เมืองใหญ่ๆ ของยุโรปไม่ว่า เบอร์ลิน ลอนดอน และปารีส ผู้คนยังเดินลุยโคลน ส่วนด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ สิ่งประดิษฐ์คิดค้น นวัตกรรมด้านต่างๆ มีความก้าวหน้ามากจนกระทั่งซีกโลกตะวันตกเข้ามาศึกษาค้นคว้าลอกเลียนแบบจากโลกอิสลาม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

สายสัมพันธ์, 2521. **อารยธรรมอิสลาม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายสัมพันธ์.

มะหฺยูดดีน หนะยียะหฺยา. 2548. **อิสลามในสเปนและซิซิลี**. แปลโดย อิบราฮิม ณรงค์ รักษาเขต, ฮาเร๊ะ เจ๊ะโด.

วิทยาลัยอิสลามศึกษา ปีตตานี: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- อับดุล รอฮูฟ. 2549. **ประวัติศาสตร์อิสลามและโลกมุสลิม**. แปลโดย บรรจง บินกาซัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัลอะมีน.
- อันวาร์ อิบราฮิม. 2545. **ปูณพแห่งเอเชีย**. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- อาดี เสือสมิง. 2545. **ร้อยเรื่องสารพันสรรหามาเล่า**. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสืออิสลาม.
- มัลลิกา มัสอูดี. 2549. เอกสารการสอนชุดวิชา **อารยธรรมมนุษย์**. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต. 2546. **ประวัติการศึกษาอิสลาม**. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา
- สายสัมพันธ์. 2544. **อาณาจักรอิสลามสมัยอะมะเวียะฮ์**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสายสัมพันธ์.
- ประจักษ์ ชวยไล่. 2521. **โลกอิสลาม**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- มุห์มัดรอฟดี แวะหะมะ. 2544. **ราชวงศ์ต่างๆ แห่งราชอาณาจักรอิสลามในตะวันออกกลาง สเปน และ แอฟริกาเหนือระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 7-20**. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา
- อิมรอน มะลูลีม. 2550. **ปรัชญาอิสลาม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อิสลามิกอะเคเดมี.

ภาษาอาหรับ

- ابن كثير. 1996. **البداية و النهاية**. بيروت: دار المعرفة
- ابن خلدون. 1996. **تاريخ ابن خلدون**. بيروت: دار احياء التراث العربي
- الذهبي. 1998. **سير أعلام النبلاء**. بيروت: مؤسسة الرسالة
- عبد المجيد نعني. د.ت. **الدولة الأموية في الأندلس التاريخ السياسي**. بيروت: نهضة العربي